

OD REDAKCJI

Rok 2017 było rokiem obchodów jubileuszu 500 lat Reformacji. Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie wpisała się w program tych obchodów, organizując dwie konferencje naukowe. Pierwsza z nich *Hermeneutyczne dziedzictwo Reformacji* odbyła się w maju 2017 roku (pod patronatem Komitetu Nauk Teologicznych PAN) i została już zrelacjonowana na łamach „Rocznika Teologicznego” nr 59/4 z 2017 r. Druga z konferencji pod tytułem *500 lat Reformacji – tradycja, dziedzictwo, terażniejszość* została zorganizowana we współpracy z Kościołem Ewangelicko-Augsburskim w RP w dniach 26-27 października 2017 r. Była ona częścią centralnych obchodów jubileuszu Reformacji organizowanych przez Kościół Ewangelicko-Augsburski. W centrum zainteresowania znalazł się Reformacja w Polsce oraz jej skutki historyczne, kulturowe, gospodarcze i piętno, jakie odcisnęła w języku, sztuce i architekturze, a także teologii, etyce i humanistyce w ogóle. Reformacja w Polsce nie może być oczywiście rozważana jako wyizolowana w historii Europy.

Dwudniową konferencję otworzyła uroczystość nadania tytułu doktora *honoris causa* prof. dr. hab. Michaelowi Meyerowi-Blanckowi (relacja z tego wydarzenia została zawarta w „Roczniku Teologicznym” nr 59/4 z 2017 r.). Wykład nowego doktora honorowego Akademii zatytułowany „*Protestantismus und Bildung*” [Protestantyzm i kształcenie] otworzył obrady konferencji Referent ukazał w nim, że nowoczesne kształcenie, które zakłada upodmiotowienie nauczanego i uczącego się jest niczym innym jak spuścizną Reformacji. Praktycznie wszystkie

referaty stawały przed oczyma ten właśnie uwalniający i upodmiotowiający wymiar Reformacji na wielu płaszczyznach ludzkiego życia.

Pierwsza część konferencji poświęcona była zagadnieniom historycznym. Reformacja byłaby nie do pomyślenia bez rozwoju ówczesnego piśmiennictwa i druku. Wystąpienie prof. dr. hab. Janusza T. Maciuszko (ChAT) poświęcone zostało książce i literaturze ewangelickiej w Polsce XVI wieku. Refleksję historyczną nad sytuacją piśmiennictwa w XVI i XVII-wiecznej Polsce kontynuowało kolejne przedłożenie zatytułowane „Tradycja Reformacji w polskim piśmiennictwie politycznym z drugiej połowy XVI i pierwszej połowy XVII wieku”, które przedstawiła prof. dr. hab. Urszula Augustyniak (UW). Ukazała w nim, jaką rolę polemiki okołoreformacyjne odegrały w politycznych sporach XVI i XVII o kształt Rzeczypospolitej. Z kolei prof. dr. hab. Janusz Małłek (UMK) w referacie pt. „Polska Reformacja na Mazurach” skoncentrował się na przebiegu wydarzeń w XVI wieku na Mazurach, omawiając nie tylko powstanie pierwszego luterańskiego państwa w Europie – Prus Książęcych, ale także uwypuklając polskie wątki w zreformowanych Prusach. Prof. dr. hab. Wojciech Krieger (IH PAN) zajął się niezwykle ciekawym tematem „Reformacja a geneza demokracji szlacheckiej w Polsce”. W jego wystąpieniu Reformacja w Polsce, dzięki wpisaniu jej w ogólnoeuropejskie dyskusje o związkach władzy politycznej z Kościołem i religią, uzyskała szeroki kontekst europejski. W kolejnym referacie prof. dr. hab. Tadeusz Stegner (UG) mówił o niezwyklej mozaice etniczno-kulturowo-wyznaniowej: „Na styku wyznań, narodów, kultur. Ewangelicy i katolicy na ziemiach polskich w XIX wieku i na początku XX wieku”. Kontynuację zagadnienie to znalazło poniekąd w referacie prof. dr. hab. Jarosława Kłaczkowa, który przeniósł słuchających w bliższą współczesność historię XX wieku i przedstawił rozmieszczenie oraz skład społeczny i narodowy Kościołów luterańskich i kalwińskich na ziemiach polskich w XX wieku.

Drugą część konferencji pod hasłem *Kultura, sztuka, gospodarka* otworzył referat prof. dr. hab. Jan Harasimowicz (UWr) z zakresu historii sztuki zatytułowany „Architektoniczne dziedzictwo Reformacji

na ziemiach polskich”. Współczesnej protestanckiej architekturze poświęcone zostało wystąpienie prof. dr hab. Ewy Chojeckiej (UŚ) pt. „Od leśnych kościołów do postmodernizmu (protestanckie miejsca pamięci górnośląskiego pogranicza)” (zob. dział *Materiały*). Okazuje się, że ewangelicki sposób definiowania istoty Kościoła, jak i spojrzenie na teologiczną rolę miejscowych kościołów odcisnęło niepowtarzalne piętno na architekturze budynków kościelnych przez całe pięć wieków obecności protestantyzmu na ziemiach polskich. Na Reformację z perspektywy kulturoznawczej spojrzął prof. dr hab. Jarosław Płucienik (UŁ) w wystąpieniu pt. „Różne modele protestu i wizja kultury w Reformacji”. Analiza ikonicznych reformacyjnych protestów stała się w nim impulsem do pytania o znaczenie bronionych w nich wartości dla pojmowania kultury. Z kolei prof. dr hab. Zbigniew Pasek (AGH) rozważał z perspektywy religioznawcy zagadnienie „Protestantyzm a przemiany kultury religijnej na Zachodzie”. Biorąc pod uwagę wpływ Reformacji na ekonomię nie mogło zabraknąć refleksji ekonomiczno-gospodarczej. Prof. dr hab. Juliusz Gardawski (SGH) omówił wybrane aspekty postaw konfesyjnych i społeczno-gospodarczych protestantów polskich na podstawie badań empirycznych.

Kolejne referaty były poświęcone problemowi dziedzictwa teologicznego i humanistycznego Reformacji. Pedagogiczne wątki inauguracyjnego wykładu prof. Michaela Meyera-Blancka kontynuowały dwa wystąpienia. Ks. dr hab. Bogusław Milerski, prof. ChAT, poddał analizie protestancką kulturę kształcenia. Natomiast prof. dr hab. Zenon Gajdzica (UŚ) w wystąpieniu „Nowe w pedagogice, a może «dobrze» zapomniane stare – o dwóch koncepcjach edukacji w opracowaniach ewangelickich nauczycieli Jana Kubisza i Jana Bystronia” wskazywał na paralele między myślą dwóch ewangelickich praktyków pedagogiki ze Śląska Cieszyńskiego z pierwszej połowy XX wieku a współczesnymi popularnymi koncepcjami pedagogicznymi. Wśród wystąpień skupionych na dziedzictwie teologicznym nie zabrakło tych poświęconych spuściznie dwóch wielkich Reformatorów. Ks. prof. dr hab. Piotr Jaskóła (UO) w wystąpieniu „Dziedzictwo Jana

Kalwina” pytał o to, jakie znaczenie miała myśl jednego z jej szwajcarskich luminarzy dla gospodarki, polityki, a także rozwoju poreformacyjnej teologii, aż po współczesne nurty teologii wyzwolenia. Zaś ks. prof. dr hab. Manfred Uglorza w referacie „Ks. Marcin Luter – człowiek, który umarł dla świata, a ożył dla ewangelii”, przypominając drogę Wittenberczyka do reformy Kościoła, pytał o to, jakie ma ona znaczenie dla współczesnego rozumienia zadania teologii (zob. dział *Materiały*). Współczesnej kondycji teologii ewangelickiej przyjrzał się bp dr hab. Marcin Hintz, prof. ChAT, pytając o jej odpowiedzi dla ponowoczesnego świata. Przywołał w tym kontekście współczesne interpretacje tradycyjnych tematów, takie jak nauka o usprawiedliwieniu, jak również próby odpowiedzi na wyzwania zmieniającego się świata w myśli takich XX-wiecznych teologów jak Dietrich Bonhoeffer, Paul Tillich czy boński etyk Martin Honecker. Ks. prof. dr hab. Andrzej Perzyński (UKSW) uzupełnił tę perspektywę o wymiar ekumeniczny. W swoim wystąpieniu wskazywał na ogólnоекumeniczne znaczenie dialogu, jaki od ponad 50 lat prowadzą ze sobą na różnych szczeblach i obszarach luteranie i katolicy. Reformacja miała też wpływ na relacje społeczno-polityczne. Ks. dr Markus Meckel (VDK), działacz opozycji antykomunistycznej w NRD oraz pierwszy niezależny i ostatni minister spraw zagranicznych NRD, w referacie *Versöhnungsprozess als Erbe der Reformation?* [Proces pojednania jako dziedzictwo Reformacji?] dowodził, że myślenie w duchu Reformacji otwarło drogę do pojednania pomiędzy Niemcami i Polakami po drugiej wojnie światowej.

Zakończeniem konferencji była uroczysta sesja na Zamku Królewskim w Warszawie. Ks. dr Martin Junge, sekretarz generalny Światowej Federacji Luterskiej, przedstawił Reformację jako obywatelkę świata, a prof. dr hab. Jerzy Buzek w przekonujący sposób powiązał Reformację i jedność Europy.

Cześć z referentów biorących udział w konferencji przedłożyła swoje wystąpienia w formie artykułów naukowych, które składają się na niniejszy numer „Rocznika Teologicznego” (podkreślone w powyższej prezentacji). Mamy nadzieję, że dadzą one nie tylko wgląd w refleksję

---

nad dziedzictwem reformacyjnym w teologii, historii, kulturoznawstwie czy pedagogice, ale także staną się impulsem do dalszego wysiłku badawczego nad tą problematyką.

Redakcja

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LX

Zeszyt 3

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2018

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Slawik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr Jerzy Sojka – sekretarz redakcji

Skład komputerowy – Łukasz Troc

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Nakład: 100 egz., objętość ark. wyd.: 11

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10,

15-703 Białystok

Spis treści

Od Redakcji 171

ARTYKUŁY

MICHAEL MEYER-BLANCK, *Protestantismus und Bildung*..... 177

WOJCIECH KRIEGSEISEN, *Reformacja a geneza demokracji szlacheckiej w Polsce*..... 189

URSZULA ANNA AUGUSTYNIAK, *Tradycja Reformacji w polskim piśmiennictwie politycznym z 2 połowy XVI i pierwszej połowy XVII wieku* 221

JANUSZ MALLEK, *Polnische Reformation in Masuren* 259

JANUSZ MALLEK, *Polska Reformacja na Mazurach*..... 281

TADEUSZ STEGNER, *Na styku wyznań, narodów, kultur. Ewangelicy i katolicy na ziemiach polskich w XIX wieku i na początku XX wieku*. 303

PIOTR JASKÓŁA, *Dziedzictwo Jana Kalwina*..... 329

JAROSŁAW PŁUCIENNIK, *Różne modele protestu i wizja kultury w Reformacji* 347

ZENON GAJDZICA, *Nowe w pedagogice, a może „dobrze” zapomniane stare – o dwóch koncepcjach edukacji w opracowaniach ewangelickich nauczycieli Jana Kubisza i Jana Bystronia* 365

MATERIAŁY

EWA CHOJECKA, *Od leśnych kościołów do postmodernizmu (protestanckie miejsca pamięci górnośląskiego pogranicza)* 379

MANFRED UGLORZ, *Ks. Marcin Luter – człowiek, który umarł dla świata, a ożył dla ewangelii*..... 393

RECENZJE

Sojka, Jerzy. 2016. *Widzialne Słowo. Sakramenty w luterńskiej Księdze Zgody*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT. Ss. 390 (TADEUSZ J. ZIELIŃSKI)..... 407

Wykaz autorów

Urszula Anna Augustyniak, u.augustyniak@onet.eu, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Krakowskie Przedmieście 26/28,00-927 Warszawa.

Zenon Gajdzica, zenon.gajdzica@wp.pl, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie, ul. Bielska 62, 43-400 Cieszyn.

Piotr Jaskóła, pj@uni.opole.pl, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, ul. Drzymały 1A, 45-342 Opole.

Wojciech Kriegseisen, wkriegseisen@ihpan.edu.pl, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN, Rynek St. Miasta 29/31, 00-272 Warszawa.

Janusz Małek, jm@umk.pl Wydział Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, ul. Bojarskiego 1, 87-100 Toruń.

Michael Meyer-Blanck, meyer-blanck@uni-bonn.de, Evangelisch-Theologische Fakultät – Religionspädagogik, An der Schlosskirche 2-4, 53113 Bonn.

Jarosław Płuciennik, jaroslaw.pluciennik@uni.lodz.pl, , Instytut Kultury Współczesnej Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Łódzkiego, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź.

Tadeusz Stegner, tadeusz.stegner@ug.edu.pl, Instytut Historii Uniwersytetu Gdańskiego, ul. Wita Stwosza 55, 80-952 Gdańsk.